

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Geografia krain zmyślonych. Wokół kategorii miejsca i przestrzeni w literaturze dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej- recenzja

Author: Kamila Rogowicz

Citation style: Rogowicz Kamila. (2016). Geografia krain zmyślonych. Wokół kategorii miejsca i przestrzeni w literaturze dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej - recenzja. "Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy" (2016, nr 4, s. 116-120).

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Geografia krain zmyślonych. Wokół kategorii miejsca i przestrzeni w literaturze dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej / pod red. Weroniki Kosteckiej i Macieja Skowery. – Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 2016. – 360 s. : il. – ISBN 978-83-64203-68-8

Literatura dla dzieci i młodzieży, nazywana też literaturą czwartą lub osobną, w ostatnich latach doczekała się należytej nobilitacji, o czym świadczyć może jej rosnąca popularność (przejawiająca się chociażby ogromnym sukcesem kolejnych serii kierowanych do młodych odbiorców czy wyraźną tendencją do wychodzenia tekstów poza ramy książki poprzez liczne ekranizacje oraz inne formy konwergencji mediów) i idące w ślad za nią zainteresowanie badaczy. Utwory adresowane do czytelników niedorosłych są coraz chętniej analizowane w kontekstach kulturowej teorii literatury i nurtów z nią związanych, a doskonałym przykładem popierającym tę obserwację są książki publikowane przez Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich², w tym recenzowany zbiór.

Na publikację składa się 21 artykułów, których autorzy reprezentują różne pokolenia i szkoły badawcze. Są wśród nich zarówno badacze zasłużeni już dla badań nad literaturą dla dzieci i młodzieży, jak też przedstawiciele młodego środowiska. To także dzięki temu w tomie znalazły się interpretacje dotyczące z jednej strony tekstów uznanych za klasyczne, ale nieco już zapomnianych i pozornie nieaktualnych, a z drugiej – utworów przynależących do literatury najnowszej, dotąd rzadko omawianych i, ze względu na swój popularny charakter, często ocenianych sceptycznie. Stąd zresztą pośrednio wynika innowacyjność zaprezentowanych odczytań.

¹ Uniwersytet Śląski, Katedra Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej.

² W serii *Literatura dla dzieci i młodzieży. Studia* ukazały się dotychczas takie tytuły jak: *Baśń postmodernistyczna: przeobrażenia gatunku* W. Kosteckiej (Warszawa 2014), *Twórczość Doroty Terakowskiej. Spotkanie z Nieznanym* A. Wolanin (Warszawa 2015), *Mit Dziecka. Korczak – Nietzsche – Zaratusztra* M. Jaworek (Warszawa, 2016) czy *Czytanie menażerii. Zwierzęta w literaturze dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej* (pod red. A. Mik, P. Pokory i M. Skowery, Warszawa 2016). W publikacjach tych literatura dla dzieci i młodzieży rozpatrywana jest m.in. w kontekstach intertekstualności, ekokrytyki i *animal studies*.

Zbiór otwiera artykuł Grzegorza Leszczyńskiego stanowiący teoretyczną refleksję nad problemem przestrzeni dzieciństwa, którą autor pojmuje nie jako przestrzeń konkretną i statyczną geograficznie, ale jako wyabstrahowaną sferę związaną z samą ideą dzieciństwa i dorastania. W tekście zatytułowanym „*Na początku był dom. Na początku była podłoga*”. *Literacka mapa miejsc nieistniejących* Leszczyński skupia się na tym, w jaki sposób autorzy prozy wspomnieniowej przedstawiają dom rodzinny i inne miejsca związane z procesem dorastania. Ważnymi kategoriami stają się w tym kontekście poczucie bezpieczeństwa i zagrożenia oraz związany z nimi moment graniczny, zmuszający bohaterów dziecięcych do opuszczenia beztroskiej przestrzeni i wkroczenia na niepewny grunt dorosłości. Badacz pokazuje to na przykładzie bohatera *Żołnierzy i żołnierzyków* Anny Kamińskiej, a także wierszy Krzysztofa Kamila Baczyńskiego i Tadeusza Gajcego, w których za punkt przełomowy uznaje apokalipsę związaną z wojną. W dalszej części artykułu Leszczyński przywołuje m.in. teksty Czesława Miłosza, Brunona Schulza oraz Antoine’a de Saint-Exupéry’ego, również stanowiące egzemplifikację tezy o niemożliwości powrotu do (krain) dzieciństwa, spowodowanej głównie przez mechanizmy pamięci uniemożliwiające ich trwałe usytuowanie.

Na motywie powrotu do krainy zapamiętanej z dzieciństwa koncentruje się także Ryszard Waksmund (*Między Nibylandią a Bajdocją. O „Szwambranii” Lwa Kassila*). Za podmiot przyjmuje on jednak postać twórcy (pisarza). Omawia zatem wątki autobiograficzne w powieści Kassila, wskazując na ideologizujący i mitotwórczy charakter całej fabuły. Baśniową przestrzeń kraju wymyślonego przez małych chłopców Waksmund odczytuje jako symboliczne, przethumaczone na język dziecięcy odbicie społeczno-politycznej sytuacji rzeczywistego państwa, swoisty azyl bezpieczeństwa, który pozwala bohaterom odnaleźć swoje miejsce w historii.

Nieco inne ujęcie problemu przestrzeni proponuje Małgorzata Wójcik-Dudek w tekście *Zamieszkać w Zagładzie. Geografia Holocaustu w literaturze dla dzieci i młodzieży*. Autorka wprowadza do dyskusji perspektywę historyczną i dylematy związane z modelowaniem pamięci młodszych odbiorców. W artykule omawia przykładowe utwory poruszające temat wojny oglądanej z perspektywy dziecka (m.in. fabularyzowana biografia Janusza Korczaka *Po drugiej stronie okna* Anny Czerwińskiej-Rydel, *Arka czasu* Marcina Szczygielskiego, *Bezsenna Jutka* Doroty Combrzyńskiej, *Wszystkie moje mamy* Renaty Piątkowskiej, *Kotka Brygidy* Joanny Rudniańskiej). Wójcik-Dudek przedstawia przestrzeń – głównie getta, dominującego jako miejsce akcji w tego typu literaturze – w odniesieniu do kategorii tożsamości i wykluczenia, wskazuje również na kompensująco-ocalającą funkcję wyobraźni jako jedyne miejsca ucieczki przed groźną rzeczywistością. Interesujące z dydaktycznego punktu widzenia jest także końcowe ujęcie fikcji literackiej osnutej wokół problematyki Zagłady jako przestrzeni międzypokoleniowego dialogu umożliwiającego podtrzymanie ciągłości pamięci.

Ujęcie historyczne z perspektywą twórcy łączy Elżbieta Zarych. Konfrontuje ona artystyczną wizję miejsca, którą stanowi – dołączona do prywatnej korespondencji – mapa dzielnicy Berlina odręcznie narysowana przez Ernsta T.A. Hoffmana, z rzeczywistym planem miasta. Autorka traktuje ową mapę jako rodzaj legendy, za pomocą której odczytywać można całą biografię Hoffmana i próbować odkryć mechanizmy rządzące ekspresją twórczą jednego z najważniejszych romantyków dla kultury współczesnej (zwłaszcza popularnej).

Przestrzeń realnie istniejącego miasta jest też przedmiotem kolejnych dwóch tekstów. Violetta Wróblewska oraz Anna Mik omawiają bowiem wizerunki konkretnych miejsc i przedstawiają wpływ tekstów literackich na ich funkcjonowanie w świadomości społecznej. Wróblewska analizuje obraz Torunia w polskiej literaturze dziecięcej, wykorzystując w tym celu utwory zarówno autorów znanych i cenionych (Wanda Chotomska, Jan Brzechwa, Małgorzata Musierowicz), jak też reprezentantki młodszego pokolenia (Iwony Chmielewskiej). Pisze przy tym o popularnych legendach miejskich i wynikających z nich stereotypach. Natomiast Mik koncentruje się na obrazach Londynu, podania zastępując opowieściami z elementami fantastyki (a więc m.in. cyklami książek o Mary Poppins, Harrym Potterze, Piotrusiu Panie i Jonathanie Strange'u). Tworzy w ten sposób wielopłaszczyznową mapę metropolii, na której miejsca realne i wyobrażone nakładają się na siebie, zgodnie współlistniejąc. Przy okazji autorka nawiązuje do zjawisk związanych z kulturą fanowską – poszukiwania przez czytelników rzeczywistych odpowiedników przestrzeni literackiej.

Jeszcze wyraźniej na problem wizualizacji „krain zmyślonych” wskazują autorki artykułów poświęconych ilustracjom w książkach dziecięcych i książkom obrazkowym. Anita Wincencjusz-Patyna rozważa obecność mapy w literaturze dla dzieci i młodzieży jako specyficznego elementu uzupełniającego tekst, mającą określoną estetykę, narzuconą przez ów tekst. Badaczka zwraca uwagę na wpływ fikcyjnej kartografii na odbiór utworu, w tym na złudzenie realności miejsca akcji i wrażenie jego większego uporządkowania. Katarzyna Jakubowska-Krawczyk analizuje z kolei związki pomiędzy słowem i obrazem w nieprzetłumaczonej na język polski książce Chrystyny Łukaszczyk, co z jednej strony umożliwia zapoznanie się z trendami wydawniczymi panującymi za wschodnią granicą, z drugiej zaś daje pogląd na ewolucję, jaką przechodzi coraz popularniejszy obecnie gatunek *picturebook*. Ten ostatni jest zresztą przedmiotem badań Hanny Dymel-Trzebiatowskiej, która poddaje analizie wybrane, skandynawskie książki obrazkowe. Refleksja historyczno-genologiczna przeplata się w jej tekście z propozycjami interpretacji wybranych publikacji (m.in. książek stworzonych przez małżeństwo ilustratora Nyhusa i jego żony Dahle czy serii Nordqvista). Przedstawione tezy poparte są nielicznymi, ale trafnie dobranymi reprodukcjami omawianych ilustracji.

W kręgu dziecięcej literatury skandynawskiej pozostają Beata Mytych-Forajter i Iwona Gralewicz-Wolny. Rzucają one nowe światło na bohaterów kanonicznych opowieści, komentując ich losy przez pryzmat zaobserwowanych relacji przestrzennych. Pierwsza ze wspomnianych autorek skupia się na cyklu książek o Pippi Pończoszance (*Rude słońce. „Przygody Pippi” Astrid Lindgren*), kładąc szczególny nacisk na sekwencje opisowe otwierające poszczególne części serii. Ich konfrontacja pozwala wyeksponować przemiany, jakim podlega przestrzeń pod wpływem działań głównej bohaterki. Mytych-Forajter w ciekawy sposób wykazuje również wewnętrzny dynamizm utworów Lindgren, budowany za pomocą odpowiednio skonstruowanej postaci dziewczynki, której silna osobowość sytuuje ją w centrum powieściowego uniwersum i pozwala dowolnie je odkształcać. Gralewicz-Wolny proponuje natomiast nowe odczytanie cyklu opowieści o Muminkach. W artykule *Włóczykij kosmograf. „Muminiki” Tove Jansson w świetle projektu geopoetyckiego Kennetha White’a* prezentuje interpretację postaci Włóczykija jako filozofa przestrzeni, dla którego wędrówka staje się celem samym w sobie oraz gwarantem wolności i niezależności. Dokonując analizy kolejnych miejsc pobytu Włóczykija, autorka zastanawia się nad problemem zakorzenienia i świadomości posiadania potencjalnego punktu powrotu.

Do koncepcji świata jako przestrzeni wymagającej poznania i oswojenia nawiązuje Ewelina Rąbkowska, pisząc o *Dziecięcych uciekinierach do „piątej strony świata” w prozie Adama Bahdaja dla dzieci i młodzieży*. Autorka rozpoczyna od pokazania, w jaki sposób na przestrzeni wieków zmieniał się moment rytualnego przekroczenia granicy dojrzałości, a następnie przedstawia proces dorastania jako odkrycie konieczności wyjścia poza przestrzeń domową, co na ogół równoznaczne jest z buntem przeciw kontroli dorosłych. W kolejnej części artykułu badaczka analizuje teksty Bahdaja właśnie pod kątem decyzji bohaterów o ucieczce ze znanych miejsc w celu odnalezienia nieistniejących (jak się ostatecznie okazuje) Arkadii. Pisząc o tym, co określa ogólnie jako dziecięcą podkulturę ucieczki, stwierdza, że jednym z niezbędnych elementów pozwalających określić własną tożsamość jest stale poszukiwana, zamknięta w sferze wyobraźniowej przestrzeń idealna.

Z innej perspektywy problem ucieczki rozpatruje Karolina Jędrych (*Uwięzione w „idealnych” światach. Bohaterki współczesnych powieści dystopijnych dla młodzieży i przestrzeń, w której żyją*). Wykorzystuje ona trzy utwory (*Niezgodną* Veroniki Roth, *Brzydkich* Scotta Westerfelda i *Deklarację* Gemmy Malley), cieszące się dużym zainteresowaniem młodych odbiorców, a jej interpretacja opiera się na zderzeniu kategorii otwarcia i zamknięcia, które odnoszą się nade wszystko do jednej z podstawowych dychotomii bezpieczeństwo – zagrożenie. Jak jednak wykazuje autorka, powiązanie przestrzeni nieograniczonej jedynie z wolnością nie jest wystarczające, także przestrzeń zamknięta nie musi oznaczać uwięzienia, lecz może być utożsamiona z dającym poczucie komfortu wyznaczeniem granic świata znanego i akceptowanego.

Kolejne artykuły dotyczą wspomnianej wcześniej relacji pomiędzy tekstem (w szczególności utworu fantastycznego) a stworzoną do niego mapą opisywanego miejsca. Anna Perzyńska analizuje jednak utwór pozbawiony autorskiej wersji graficznego przedstawienia przestrzeni i na przykładzie *Baśnioboru* Brandona Mulla pokazuje, w jaki sposób społeczność czytelników może zaangażować się w lekturę, która sama w sobie stanowi rodzaj wędrówki po tekście w poszukiwaniu drogi wyjścia (a więc interpretacji). Przemysław Kordos zaś, powołując się na przykłady z literatury nowogreckiej, zajmuje się utworami, które nadpisują na realnej mapie fizycznie istniejących w rzeczywistości pozaliterackiej miejsc łady dodatkowe, wyimaginowane.

Z kolei Grażyna Lasoń-Kochańska oraz Katarzyna Slany przedmiotem zainteresowania czynią utwory pisane nie w konwencji realistycznej lecz baśniowej. Pierwsza dokonuje analizy zbioru braci Grimm, druga – utworów Angeli Carter (*Oblubienicy Tygrysa i Towarzystwa wilków*), przy czym obie korzystają z narzędzi wypracowanych przez *gender studies*. Lasoń-Kochańska koncentruje się na próbie całościowego ujęcia figury kobiecej w opowieściach baśniowych, a dla Slany zasadniczym kontekstem pozostaje gest reinterpretacji.

Publikację kończą cztery artykuły stanowiące analizę konkretnych przypadków – Maciej Skowera poświęca swój tekst powieściom o krainie Oz (*Czar-noksiężnikowi ze Szmaragdowego Grodu* Lymana Franka Bauma oraz *Wicked. Życiu i czasem Złej Czarownicy z Zachodu* Gregory Maguire’a), Justyna Schollenberger – *Zwierzęcej topografii w „Podróżach Guliwera”* Jonathana Swifta, Dariusz Piechota – *Doktorowi Mucholąpskiemu* Erazma Majewskiego, a Weronika Kostecka – *Omedze* Marcina Szczygielskiego. W swych interpretacjach odwołują się oni do założeń charakterystycznych dla krytyki postkolonialnej, *animal studies*, ekokrytyki i badań nad mediami.

Na książkę *Geografia krain zmyślonych. Wokół kategorii miejsca i przestrzeni w literaturze dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej* składa się bogaty i zróżnicowany zbiór interesujących tekstów. Wszechstronny ogląd jednego, wspólnego tematu sprzyja spójności publikacji, w której podejmowane wątki i motywy nie powielają się, ale wzajemnie uzupełniają i wzbogacają, z dobrym skutkiem wprowadzając nowe metodologie do badań nad „literaturą osobną”. Dobrym wyborem redaktorów było również otwarcie tomu tekstem Grzegorza Leszczyńskiego, który stanowi doskonale wprowadzenie do problematyki całej publikacji i w swojej warstwie teoretycznej tworzy punkt odniesienia dla kolejnych artykułów.